

TERESA DĄBROWSKA

Wschodnia granica kultury przeworskiej
w późnym okresie lateńskim
i wczesnym okresie rzymskim.
Materiały starożytne i wczesnosredniowieczne.
T. 2. Wrocław e. a., 1973, s. 127—265.

ТЕРЕЗА ДОМБРОВСЬКА

Східна межа пшеворської культури
в пізньолатенський і ранньоримський час.
Матеріали старожитні і ранньосередньовічні.
T. 2. Вроцлав та ін. 1973, с. 127—225.

За останні роки помітно зріс інтерес дослідників до пам'яток пшеворської культури як на території Польщі, так і за її межами. Пшеворську культуру вивчено ще недостатньо, особливо східні райони її поширення на межі з зарубинецькими, липицькими і, пізніше, черняхівськими пам'ятками. Рецензована праця складається з п'яти частин, містить чимало ілюстративного матеріалу, карт і схем.

Завдання праці є визначення східної межі пшеворської культури до ранньоримського часу включно. Територіально в праці досліджуються райони Польщі на схід від Вісли, Подісся, верхів'я Західного Бугу і Подністров'я. Оскільки досліджувана територія була зоною контактів багатьох культур, автор бере до уваги можливість існування змішаних їх пам'яток та необхідність вибору критеріїв для визначення тієї чи іншої пам'ятки. Ними, як слушно зауважує автор, можуть бути кераміка і поховальний обряд. Інші знахідки, зокрема зброя, фібули, імпорт, могли бути спільними для багатьох культур (с. 135—137).

У праці розглянуто всі відомі на обраній території пам'ятки пшеворської культури, здійснено їх картографування. Також докладно проаналізовано окремі категорії знахідок, приділено велику увагу характеристичності поховального обряду, визначено хронологію пам'яток.

На тлі розглянутого матеріалу окреслюється східна межа пшеворської культури. Автор приходить до висновку, що в пізньолатенський і ранньоримський часи пам'ятки пшеворської культури незначно переходять лінію Західного Бугу, сягаючи верхньої течії Дністра до р. Луци (с. 179). Культурна належність південніших пам'яток пшеворської культури переглядається. Правильно інтерпретуючи поховання із Звенигорода, виявлене тут у кінці XIX ст., як липицьке, автор, однак, без достатніх аргументів зараховує до цієї культури інші пшеворські пам'ятки, зокрема поховання у Хотимирі і Лучці. Одним з аргументів автора є територіальне розміщення цих поховань на місцях поширення липицької культури й там, де відсутні пшеворські пам'ятки (с. 178). Проте виявлене біля с. Монастирихи Гусятинського району (на Збручі) поховання, від якого збереглася чорнолощена грушеподібної форми, прикрашена меандровим орнаментом урна, розташована значно південніше згаданих вище поховань*. Посудину можна датувати не пізніше I ст. н. е. Не підтверджується і висловлена дослідницею думка про нестійкий, розріджений характер пшеворської культури у верхів'ях Дністра і Західного Бугу (с. 127). Виявлені останнім часом на південь від Львова пшеворські поселення (Чишки, Підберізіці, Зубра, Львів-Наукова та ін.) свідчать про заселення пшеворськими племенами цієї території вже у пізньолатенський час. Сприймаючи визначені автором межі пшеворської культури в цілому, слід, очевидно, рахуватися і з південнішими її пам'ятками,

* Урна зберігається у фондах Тернопільського обласного краєзнавчого музею.

що свідчать про інфільтрацію певної частини пшеворського населення через Подністрів'я на південь і південний схід. Цікавим є наявність на досліджуваних П. І. Хавлюком зарубинецьких пам'ятках Південного Побужжя значної кількості кераміки пшеворської культури (наприклад, поселення у с. Райки Іллінецького району на р. Собі*).

У розглядуваній нами праці подана характеристика липицької і поліської групи пам'яток зарубинецької культури. Зупиняючись на датуванні липицьких пам'яток, автор датує їх першою половиною II ст. н. е. (с. 216—217). Автору залишилися, очевидно, невідомими матеріали з досліджених В. М. Цигиликом поселень цієї самої культури (Верхня Липиця, Ремезівці), де виявлено знахідки, що підтверджують існування липицької культури не лише протягом II ст., а й у перших десятиліттях III ст. н. е. (очкоподібні фібули, гемма із зображенням Гермеса, срібні денарії Фаустини Молодшої, залізні шпори з асиметричними ребристими у розрізі дужками**).

Дискусійним є також питання щодо наявності зброї у липицьких похованнях. В найширше дослідженому могильнику липицької культури — Верхній Липиці — зброя відсутня. Свої висновки автор базує, зокрема, на матеріалах могильників у Звенигороді, пам'ятках дуже складних в культурному відношенні, де переплітаються пшеворські й липицькі риси поховального обряду. Наявний матеріал дав змогу дослідниці простежити характер зв'язків між пшеворською, липицькою і поліською групою пам'яток зарубинецької культури. Порівнюючи риси поховального обряду пшеворської і зарубинецької культур, автор вказує на їх цілковиту відмінність, що є результатом різних систем звичаїв і вірувань населення (с. 220). Різняться також основні форми кераміки й металеві предмети (с. 221). Проте відомі в обох культурах поховання з очищеними від залишків вогнища кістками і неперепаленим інвентарем свідчать про їх генетичні зв'язки (с. 221).

Набагато жвавіші контакти, як зазначає автор, між пшеворською і липицькою культурами, що, можливо, пояснюється безпосереднім територіальним стиком. Цілком відмінний характер кераміки двох культур дав змогу простежити проникнення окремих форм пшеворської ліпної кераміки в липицьку. Правда, більшість вказаних форм знову таки походить із вищезгадуваних могильників у Звенигороді. Свідченням липицько-пшеворських зв'язків автор вважає і наявність на липицьких пам'ятках деяких типів фібул, характерних для пшеворської культури, наконечників списів з хвилястими краями та інших знахідок (с. 224).

Наприкінці монографії розглядається характер зовнішніх впливів на поселення трьох культур, які, на думку дослідниці, можуть проявлятися як у загальному стилі археологічного матеріалу, так і в поховальному обряді (с. 225). Підкреслюється значний вплив латенської культури на характер пшеворських пам'яток. Щодо зарубинецької культури, то, на думку дослідниці, вплив латену на неї мав опосередкований характер і лише на початку її розвитку. Проявом таких впливів є середньо- і пізньолатенські форми фібул та деякі риси в кераміці (с. 226). Напрямок цих впливів ішов не з заходу, через пшеворську культуру, а через Поділля. Римські впливи простежені лише в пшеворській і липицькій культурах і зовсім відсутні у поліській групі пам'яток зарубинецької культури (с. 231). Ця цікава думка підтверджена картографуванням римських імпортів на розглядуваній території.

Праця Т. Домбровської побудована на широкій джерельній базі й високому науковому рівні. Вона є вагомим внеском у вивчення історії племен першої половини I тисячоліття нашої ери.

Д. Н. Козак
(Київ)

* Інформація П. І. Хавлюка.

** Цигилик В. М. Население Верхнего Надднепровья в первых веках нашей эры (племена липицкой культуры). Автореф. канд. дис. К., 1971, с. 12.